

Geheel
herziene
uitgave

Goed van Start

Samen met je leerlingen actief werken
aan positieve groepsvorming

Lambert Pennings, Denice Danielse, Carola Riemens, Mies van den Hemel
met: Wilma van der Vlugt, Marjolein Wennekers en Sandra Lousberg

bazalt

Colofon

Dit is een geheel herziene versie van de Bazalt-uitgave Goed van Start uit 2010 (auteur: Mies van den Hemel). De uitgave is aangepast op basis van ervaringen op vele scholen die afgelopen jaren Goed van Start zijn gegaan.

Tekst: Lambert Pennings, Denice Danielse, Carola Riemens, Mies van den Hemel
Met bijdragen van: Wilma van der Vlugt, Marjolein Wennekers en Sandra Lousberg
Redactie: Anita de Jong
Correctie: Helma Lubbers
Vormgeving: Wakker Design
Ontwerp cover: Monotypes
Drukwerk: IPP Printers

Illustraties: Sandra Lousberg (pag. 64, 66, 75 & 79) en Kagan Publishing (pag. 45 t/m 47)
Foto's: Shutterstock (p6), Bazalt-infokaart Meer Interactie in de kring (pag. 49), obs De Vliete in Wissenkerke (pag. 56, 60, 63), basisschool De Meerpaal in Den Haag (pag. 65), basisschool Park16hoven in Rotterdam (pag. 87).

ISBN: 978-94-6118-257-9
Bazalt Educatieve Uitgaven
1e druk 2018

© Bazalt Educatieve Uitgaven 2018

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd of doorgegeven in welke vorm dan ook zonder schriftelijke toestemming van Bazalt. Voor informatie over workshops, trainingen en coaching aansluitend bij deze uitgave, kunt u terecht bij onderstaande organisaties.

Bazalt
Postbus 21778
3001 AT Rotterdam
T: 088-5570500 (uitgaven)
T: 088-5570570 (training/coaching)
www.bazalt.nl

HCO
Postbus 53509
2505 AM Den Haag
T: 070-4482828
www.hco.nl

RPCZ
Postbus 351
4380 AJ Vlissingen
T: 0118-480880
www.rpcz.nl

Bazalt maakt deel uit van de Bazalt Groep en werkt daarin samen met partners HCO en RPCZ.

Inhoud

Voorwoord	5
Deel 1 Toelichting	7
1 Vijf redenen om goed van start te gaan	9
2 Bouwstenen voor een goede start	13
2.1 Je houding als leraar	13
2.2 Goed klassenmanagement	13
2.3 Een sterke eerste schooldag	15
3 Kenmerken van een fijne groep	17
3.1 Normactiviteiten: de Klassenvergaderingen	19
3.2 Cohesie-activiteiten	19
4 Hoe een klas een echte groep wordt	23
4.1 De verkenningsfase (de startfase)	25
4.2 De positioneringsfase	26
4.3 De groepsnormenfase	28
4.4 De uitvoeringsfase	29
4.5 De afscheidsfase	31
5 Wanneer en waarover vergaderen	33
5.1 Regels, routines en afspraken	34
6 Vergaderen met jonge kinderen	37
6.1 Sociale en cognitieve ontwikkeling	37
6.2 Waarom Klassenvergaderingen met jongere kinderen?	38
6.3 Hoe houd je een Klassenvergadering in groep 1,2 of 3?	39
7 Vergaderen met coöperatieve structuren	47
7.1 Opbouw van de vergaderingen	43
7.2 De coöperatieve werkvormen	45
7.3 Jonge kinderen: tweetallen in de kring	48
8 Tips voor het vergaderen	51
Deel 2 De vergaderingen	53
9 De Startvergadering	55
Dag 1: Wat voor groep willen we zijn?	56
Dag 2: Welk gedrag hoort bij ons groepsdoel?	57
Dag 3: Welke afspraken hebben we nodig?	58
Dag 4: Beloningen	59
Dag 5: Consequenties	60
Opbrengst na deze week	63

Startvergadering met jongere kinderen	64
Dag 1: Wat voor groep willen we zijn?	64
Dag 2: Welk gedrag hoort bij ons groepsdoel?	65
Dag 3: Welke afspraken hebben we nodig?	65
Dag 4: Beloningen	66
Dag 5: Consequenties	66
10 Klassenvergadering 1: Wat gaat er goed in onze groep?	69
Klassenvergadering 1 met jongere kinderen	71
11 Klassenvergadering 2: De routines in de klas	73
Klassenvergadering 2 met jongere kinderen	74
12 Klassenvergadering 3: Hoe gaan we met elkaar om?	77
Klassenvergadering 3 met jongere kinderen	78
13 Klassenvergadering 4: Beloningen en consequenties	81
Klassenvergadering 4 met jongere kinderen	83
14 Klassenvergadering 5: Klassencontract en viering	85
Klassenvergadering 5 met jongere kinderen	87
15 Afscheidsvergadering	89
Afscheidsvergadering met jongere kinderen	91
16 De positieve groepsvorming verankeren	93
Deel 3 Bijlagen	97
Schema Goed van Start	98
KlasBouwers	102
TeamBouwers	104
Silly Sports & Goofy Games	107
Beter nadenken...	110
Literatuurlijst	111
Verder lezen	112

Voorwoord

Iedereen die voor de klas staat, weet hoe belangrijk de eerste schoolweken zijn. Na iedere zomervakantie begint opnieuw het proces van groepsvorming. De leerlingen verkennen elkaar en de nieuwe leraar. Ze vormen groepjes, er staan informele leiders op en langzamerhand worden de normen en waarden van de groep bepaald. Dit proces kun je positief beïnvloeden. Door Goed van Start te gaan, zorg je ervoor dat je groep een *fijne* groep wordt. Een groep met positieve normen en een veilig leef- en leerklimaat.

Goed van Start is ontstaan op de werkvloer. Het begon in een groep waarin een negatieve toon was gezet. Alles wat niet gewenst was, kreeg veel aandacht. Leraar en leerlingen hadden er weinig vertrouwen in dat het ooit anders zou worden. Gelukkig trok de school aan de bel. Samen met de leraar en leerlingen organiseerden we een klassenvergadering, waarin we inventariseerden wat er allemaal goed ging in de groep. Er bleek best veel goed te gaan. De aandacht was verlegd naar positieve zaken en dat had een enorm effect. De leerlingen waren trots dat er dingen goed gingen in hun groep. Ze waren bereid mee te denken over oplossingen voor zaken die beter konden. De verandering was ingezet.

Deze ervaring is uitgebouwd tot een structurele aanpak om middels een aantal klassenvergaderingen de juiste toon te zetten in je groep. Leraren die de aanpak toepassen, zijn enthousiast over de impact die het heeft om leerlingen actief te betrekken bij zaken die hen aangaan. Doordat je samen met je leerlingen afspraken maakt, voelen ze zich erg betrokken bij de gang van zaken in de klas. Ze nemen verantwoordelijkheid voor wat er afgesproken is.

De afgelopen jaren zijn veel leraren Goed van Start gegaan. Ze lazen het boek of volgden de training Goed van Start. Op basis van alle ervaringen in de praktijk is het boek geheel herzien. Het is een praktisch boek geworden, met eenvoudige werkvormen, waarmee iedere leraar uit de voeten kan. Naast klassenvergaderingen biedt het boek ook suggesties voor coöperatieve activiteiten om de sociale verbondenheid in je klas te stimuleren.

Samen met je leerlingen actief werken aan een positieve groepsvorming, is een investering waar je de rest van het schooljaar veel plezier van hebt!

HOOFDSTUK 3

KENMERKEN VAN EEN FIJNE GROEP

De meeste leraren starten het schooljaar met een nieuwe groep. De kunst is om van die groep een *fijne* groep te maken. Een groep waarin alle leerlingen zich veilig voelen. Ook als je een groep krijgt die al een aantal jaar gelijk is gebleven qua samenstelling, is het nuttig om bewust te gaan werken aan een positief groepsklimaat. Want na elke (lange) vakantie is groepsvorming weer actueel.

Wat kenmerkt een fijne groep? Een groep waarmee je prettig werkt, heeft een aantal eigenschappen die zijn terug te voeren op de **groepsnorm** en de **cohesie** binnen de groep. De groepsnorm gaat over de norm die de groep hanteert met betrekking tot het omgaan met elkaar. Cohesie gaat over de verbinding die de groepsleden met elkaar hebben. In het onderwijs spreken we ook wel over **sociale verbondenheid** wanneer we doelen op de cohesie binnen de groep.

Geerts & Kralingen (2014) noemen twee factoren die bepalend zijn voor een prettige groep:

- 1 Positieve groepsnorm
- 2 Hoge cohesie

De factoren groepsnorm en cohesie komen in verschillende combinaties voor. Onderstaand kwadrant geeft de invloed van die combinaties op de groepsontwikkeling aan.

De minst prettigste groepen zijn groepen met code rood (situatie 4). Waar je als leraar op uit bent, is het creëren van een groep met code groen (situatie 1). We lichten de kenmerken hierna toe, waarbij we beginnen met de minst wenselijke situatie.

Situatie 4: negatieve groepsnorm, lage cohesie (code rood)

Er is geen sprake van een groep. Er is eerder een verzameling van kleine groepjes leerlingen of individuen. Kortom, er is sprake van een lage cohesie in de groep.

De verschillende groepjes leerlingen en individuen houden er in deze situatie een eigen norm op na. De kans is groot dat het slechts om enkele leerlingen gaat die er een negatieve norm op na houden. Omdat de samenhang – de cohesie – laag is, is de rest van de groep onvoldoende in staat om tegenwicht te bieden. Leerlingen laten ongewenst gedrag zien naar elkaar, naar de leraar en naar anderen. Het leef- en leerklimaat in een dergelijke groep is onveilig. Dit is een klimaat waarin pestproblematiek de kop kan opsteken. De effectieve leertijd en het leerrendement staan onder grote druk.

Situatie 3: negatieve groepsnorm, hoge cohesie (code oranje)

In groepen waar de cohesie hoog is, voelen de leerlingen zich fijn bij elkaar. Wanneer de groepsnorm negatief is, kan er ongewenst gedrag ontstaan. De groep kan zich gemakkelijk keren tegen de leraar, tegen andere groepen leerlingen of tegen nieuwkomers in de groep. Ook in deze groep is het leef- en leerklimaat onveilig, maar eerder voor anderen buiten de groep, zoals de nieuwe leerling of leraar. Ook dit is een klimaat waarin pestproblematiek de kop kan opsteken.

Situatie 2: positieve groepsnorm, lage cohesie (code geel)

Er is geen sprake van een echte groep. Er is eerder een verzameling van kleine groepjes leerlingen of individuen. Kortom: er is sprake van een lage cohesie in de groep. Een dergelijke groep heeft moeite met het uitvoeren van gezamenlijke taken. Juist het werken aan individuele taken wordt als prettig ervaren. Doordat de individuele normen positief zijn, merk je weinig van ongewenst gedrag in de groep. Maar let op: laat je niet voor de gek houden. Het leef- en leerklimaat kan ook bij deze groepen zo omslaan naar ongewenst gedrag indien de omstandigheden wijzigen. De groep is niet in staat om dan tegenwicht te bieden. De groepsnorm kan dan negatief worden.

Situatie 1: positieve groepsnorm, hoge cohesie (code groen)

In groepen met een positieve groepsnorm en een hoge cohesie is het prettig werken. Je merkt dat leerlingen zich met elkaar verbonden voelen als iemand in de groep het lastig heeft of hulp nodig heeft. Als een leerling ongewenst gedrag vertoont, zal de groep dit corrigeren. De groep voelt zich verantwoordelijk voor de sfeer en voor elkaar, en is in staat om samen te leren en samen een (nog) sterke(re) groep te vormen.

Werken met een groep waarin een positieve groepsnorm heerst en die een hoge cohesie heeft, levert je energie op. Zo'n groep is waar je naar streeft. Groepsvorming is een dynamisch proces. Iedere groep kan zich ontwikkelen naar een positieve groep met hoge cohesie en een positieve groepsnorm. Dit vraagt van de leraar specifieke acties en activiteiten in de verschillende fases van groepsvorming. Je gebruikt daarvoor **norm- en cohesie-activiteiten**.

3.1 Normactiviteiten: de Klassenvergaderingen

De **groepsnorm** kun je beïnvloeden met normactiviteiten zoals de Klassenvergaderingen uit dit boek. Door in de beginweken (tot aan de herfstvakantie) structureel aandacht te besteden aan de vraag 'Wat voor groep willen we zijn?' en de afspraken helder te maken, kun je een positieve norm neerzetten.

Als je normen oplegt, voelen leerlingen zich er niet verantwoordelijk voor. Daarom kiezen we voor Klassenvergaderingen als normactiviteit. Je geeft dan samen met je leerlingen de norm vorm. Tijdens de vergaderingen geven alle leerlingen op gestructureerde wijze aan hoe zij denken dat het er in de klas aan toe moet gaan. Op deze manier krijgen ze de kans om actief mee te denken over oplossingen waarmee iedereen het eens kan zijn. Ze leren op een verantwoordelijke manier om te gaan met hun behoeftes en hun standpunten, en voelen zich serieus genomen. Een leraar die Klassenvergaderingen organiseert, zegt daarmee: 'Dit is niet mijn klas, dit is ónze klas en ik wil graag rekening houden met wensen, behoeftes en meningen van mijn leerlingen.'

Natuurlijk is de leraar de eindverantwoordelijke in de besluitvorming. Dat neemt niet weg dat leerlingen inspraak kunnen krijgen en kunnen meedenken over onderwerpen die hen aangaan. Het belang van de input van leerlingen wordt ondersteund door onderzoek en theorie (Curwin en Mendler, 1988).

3.2 Cohesie-activiteiten

De **cohesie**, de sociale verbondenheid, kun je beïnvloeden met diverse activiteiten. De kern van dergelijke activiteiten is dat groepsleden elkaar beter leren kennen. We weten dat mensen die elkaar beter leren kennen, ook gemakkelijker waardering voor elkaar opbrengen. Doordat leerlingen elkaar leren kennen, ervaren ze dat er wellicht meer overeenkomsten tussen hen zijn dan ze op het eerste gezicht dachten. Ze gaan elkaar steeds meer zien als groepsgeenoot. Daardoor gaan ze gemakkelijker de verbinding aan met elkaar, ook als ze het een keer niet met elkaar eens zijn. Klasgenoten die elkaar zien als 'personen' (en niet als 'objecten'), zullen minder geneigd zijn elkaar te pesten of pijn te doen.

Er zijn verschillende cohesie-activiteiten. Je kunt hierbij denken aan:

- Kennismakingsactiviteiten. (Veel leraren hebben een set van dit soort activiteiten. Heb je deze niet, vraag je collega er dan om.)
- Doelgerichte coöperatieve activiteiten om de verbondenheid in een klas of team te vergroten: **KlasBouwers** en **TeamBouwers**.
- Coöperatief spel en energizers: **Silly Sports** en **Goofy Games**.

KlasBouwers

KlasBouwers zijn doordachte coöperatieve structuren die erop gericht zijn om van je klas een hechte groep te maken. Hoe wordt een lokaal vol individuen met verschillende achtergronden en ervaringen een hechte groep met actief lerende leerlingen?

De kenmerken van een KlasBouwer zijn:

- de activiteit is actief: opstaan van je stoel;
- de activiteit heeft beweging: rondlopen door het lokaal;
- elkaar ontmoeten: informatie uitwisselen met anderen dan je teamgenoten.

Op pagina 102 en 103 vind je voorbeelden van KlasBouwers. Meer KlasBouwers vind je in de uitgave Bouwen aan Klasklimaat (Bazalt, 2003).

TeamBouwers

TeamBouwers zijn doordachte coöperatieve structuren die erop gericht zijn om van de tafelgroepen in je klas hechte, coöperatief werkende teams van vier leerlingen te maken, ongeacht hun achtergrond, ervaring en leerresultaten. De TeamBouwers vinden plaats in teams van vier.

De kenmerken van een TeamBouwer zijn:

- de activiteit geeft plezier;
- de activiteit gaat over persoonlijke onderwerpen;
- de activiteit is voor iedereen te doen.

Op pagina 104 t/m 106 vind je voorbeelden van TeamBouwers. Meer TeamBouwers vind je in de uitgave TeamBouwers (Bazalt, 2004).

Silly Sports en Goofy Games

Silly Sports en Goofy Games zijn coöperatieve spelletjes en energizers. De bewegings-spelletjes stimuleren leerlingen tot onvoorspelbare interactie.

De kenmerken van Silly Sports en Goofy Games zijn:

- iedereen doet mee;
- het spel is niet competitief;
- het spel geeft plezier;
- het spel voedt de hersenen met glucose en zuurstof;
- een spel duurt een paar minuten.

Op pagina 107 t/m 109 vind je voorbeelden van Silly Sports en Goofy Games. Meer van deze coöperatieve energizers vind je in de uitgaven Silly Sports & Goofy Games (Bazalt, 2010) en in de Silly Sports & Goofy Games Flip-over (Bazalt, 2017).

De sociale verbondenheid in de groep is iets waaraan je het hele jaar door aandacht besteedt. Plan zeker in de eerste periode (tot aan de herfstvakantie) dagelijks cohesie-activiteiten in. Start het schooljaar bij voorkeur met iedere dag een Klas- en TeamBouwer. Na verloop van tijd kun je dit onderhouden door minimaal één KlasBouwer en twee TeamBouwers per week te doen. Stem de inhoud van de Klas- en TeamBouwers af op de fase van de groepsvorming.

IN HET KORT:

Prettige groepen, waarin alle leerlingen zich veilig voelen, hebben twee kenmerken: een positieve groepsnorm en een hoge cohesie (sociale verbondenheid). Groepen met een negatieve groepsnorm en een lage cohesie hebben juist een onveilig leef- en leerklimaat. Daar kan pestgedrag gemakkelijk de kop opsteken.

Als leraar kun je de groepsnorm en de cohesie positief beïnvloeden. Dat doe je met specifieke norm- en cohesie-activiteiten. Met cohesie-activiteiten leren leerlingen elkaar beter kennen en maken ze samen plezier. Voorbeelden zijn Klas- en TeamBouwers en Silly Sports en Goofy Games. Normactiviteiten zijn de Klassenvergaderingen uit dit boek.

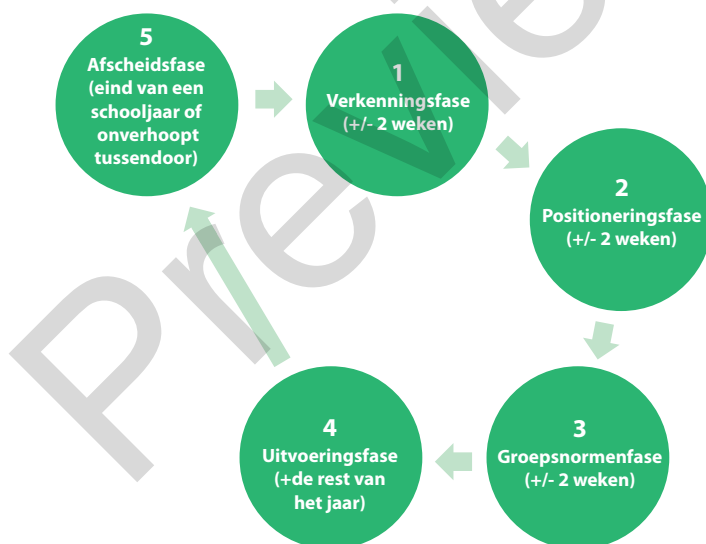
Preview

HOOFDSTUK 4

HOE EEN KLAS EEN ECHE GROEP WORDT

Elke keer dat een groep voor het eerst bij elkaar komt, gebeuren er wonderlijke dingen. Er komen allerlei dynamische processen op gang. Relaties ontwikkelen zich. En ook de manier waarop de groepsleden met elkaar omgaan en de manier waarop dingen geregeld worden in de groep, ontwikkelen zich. Zo wordt een verzameling losse individuen stap voor stap een groep.

Het bekendste model dat deze ontwikkeling beschrijft, is het model van Tuckman (2001). Hij stelde vast dat elke groep dezelfde fasen doorloopt, of het nu een schoolklas betreft, een gezelschap tijdens een groepsvakantie of een groep cursisten. Tuckman kwam tot deze opeenvolgende fasen:

Als we weten dat de ontwikkeling van een groep volgens een vast patroon verloopt, betekent dit dat we per fase kunnen nagaan hoe we die fase positief kunnen beïnvloeden. Het biedt ons de mogelijkheid per fase een doel te stellen. We kunnen ons focussen op onze rol als leraar in die fase en we kunnen bepalen welke activiteiten ondersteunend zijn om het gestelde doel te bereiken.

Dus: elke fase kunnen we beïnvloeden door per fase:

- een specifiek **doel** te stellen;
- doelgerichte **activiteiten** te plannen;
- **leraargedrag** bewust in te zetten.

In het onderwijs houden we per fase ongeveer twee weken aan. Een kanttekening is hier op zijn plaats. De praktijk is vaak dynamischer en minder zwart-wit dan je op basis van dit schema zou verwachten. De ene groep heeft langer nodig dan twee weken om een fase te doorlopen, voor de andere groep is die periode ruimschoots voldoende. Probeer dus goed te kijken hoe je leerlingen zich gedragen en stem daarop af.

DE GROEPSNORM BEÏNVLOEDEN

Het is belangrijk om direct vanaf de eerste dag activiteiten uit de groepsnormenfase te integreren in je aanbod. Ook al bevindt je groep zich dan pas in de verkenningsfase, en vervolgens in de positioneringsfase. In de groepsnormenfase (gemiddeld na zo'n vijf weken) ontstaat duidelijkheid over wie de informele leiders zijn en wat hun normen zijn. Op deze normen gaat de groep met elkaar door, onder aanvoering van de informele leiders. Hopelijk zijn dit positieve informele leiders en dus ook positieve normen.

Dit wil je echter niet aan het toeval overlaten. Je wilt niet afwachten tot duidelijk wordt wie de informele leiders zijn, en wat hun normen zijn. Daarom gaan we in de verkenningsfase al aan de slag met groepsnormen tijdens de Startvergadering en de eerste Klassenvergadering. In de verkenningsfase is de klas nog geen groep. Je hebt dan meer invloed op de individuele leerlingen en op de normen. Op deze manier vergroot je de kans dat de groep een positieve groep wordt, met positieve informele leiders en met positieve normen.

Ten slotte merken we op dat deze cirkel van groepsvorming als het ware opnieuw doorlopen wordt wanneer er veranderingen plaatsvinden in de groepssamenstelling. Bijvoorbeeld als er nieuwe leerlingen instromen. In de groepen 1 en 2 is dit dus vaak het hele jaar door het geval. Het opnieuw doorlopen van deze cirkel van groepsvorming kan korter of langer duren dan tijdens de start van het schooljaar. Dat hangt af van de groepsnorm en de cohesie binnen de groep. In alle gevallen vraagt het extra aandacht van jou als leraar! Door even terug te pakken op de Startvergadering en de afspraken die je in die eerste week hebt gemaakt met elkaar, heb je alle leerlingen er weer bij. De leerlingen in de groep kunnen dan aan een nieuwe leerling uitleggen aan welk groepsdoel er gewerkt wordt, welk gedrag daarbij hoort, en welke afspraken, beloningen en consequenties er zijn.

Beïnvloeden van de afscheidsfase:

Algemene onderwijs-behoefte van de groep	<ul style="list-style-type: none">• Een leraar die leerlingen voorbereidt op het naderende afscheid.• Een pedagogisch groepsklimaat waarin de sfeer tot aan het eind plezierig is.
Doel in deze fase	<ul style="list-style-type: none">• Leerlingen nemen op positieve wijze afscheid van elkaar.
Rol van de leraar	<ul style="list-style-type: none">• Zie vorige 4 fases.• Ruimte geven om gevoelens bespreekbaar te maken.• Organiseren van 'speciale' activiteiten, gericht op het nemen van afscheid.
Activiteiten	<ul style="list-style-type: none">• Cohesie-activiteiten: TeamBouwers, KlasBouwers, Silly Sports (gevarieerd aanbod door de week heen).• Activiteiten gericht op terugkijken naar het afgelopen jaar en vooruitkijken naar het volgende jaar.• Afscheidsvergadering (indien gewenst).

IN HET KORT:

Groepsvorming verloopt via een aantal fases:

1. Verkenningfase – De fase van uitproberen en verkennen bij wie wat mogelijk is.
2. Positioneringsfase – De onderlinge posities worden bepaald: wie is de grapjas, de leider, de bemiddelaar?
3. Groepsnormfase – Leerlingen weten wat ze aan elkaar hebben. Als je als leraar niet ingrijpt, bepalen de leiders in de klas de groepsnorm.
4. Uitvoeringsfase – De fase waarin de groep gevormd is en de norm is bepaald.
5. Afscheidsfase – Een naderend einde kan emoties en ander gedrag met zich meebrengen.

Als je de fases kent, kun je daar als leraar op inspelen. Je wilt het bepalen van de groepsnorm niet aan het toeval en aan de informele leiders overlaten. Daarom gaan we daarmee meteen al in de verkenningfase aan de slag.

Wil je Goed van Start bestellen?

Ga naar shop.bazalt.nl

Workshop of studiedag hierover?

Neem contact met ons op via
advies@bazaltgroep.nl.

Wil je meer gratis tips en hoofdstukken ontvangen?

Meld je dan aan voor onze
e-mailings: [aanmelden](#)